

YAKKAXON IJROCHILIKDA OVOZNI TARBIYALASH

Dadayev Axmadjon Shokarimovich

O‘zDSMI “Milliy qo‘shiqchilik” kafedrası professori v.b.

Аннотация:

Чтобы преподаватель был уверен, что кандидат, изъявивший желание обучаться пению, выбран правильно, он неоднократно проверял у ученика голос и музыкальные способности, физическое развитие и был рекомендован к пению, а также проводил с ним собеседование. . Преподаватель начинает преподавать уроки пения с учеником только после того, как его ученик выбрал пение и готов заниматься им. Первые уроки он должен начинать с того, что развлекает ученика пением ярких народных песен, которые ему нравятся. В данной статье даны рекомендации по тренировке голоса и практическим занятиям по сольному исполнительству.

Ключевые слова: “Устоз-шогирд”, традиционное исполнение, традиция, голос, тембр.

Abstract:

In order for the teacher to be sure that the candidate who expressed a desire to learn singing was chosen correctly, he repeatedly checked the student's voice and musical abilities, physical development and was recommended for singing, and also interviewed him. . The teacher begins to teach singing lessons to the student only after his student has chosen singing and is ready to study it. He should begin the first lessons by entertaining the student by singing colorful folk songs that he likes. This article provides recommendations for voice training and practical exercises in solo performance.

Key words: “Ustoz-shogird”, traditional performance, tradition, voice, timbre.

Ijro badiiy jihatdan yuksak bo‘lishi uchun unda xonandaning diqqati, sezgisi, idroki, tafakkuri, tasavvuri, va emotsiyasi hamda eng asosiysi ovoz ruhiyati faol ishtirok etishi zarur. Bundan tashqari uning shaxsiy ovozi sifati, tembrining go‘zal va boyligi, pardalarning (intonatsiyasi) tozaligi, musiqiy qobiliyati va iqtidori, quvnoqligi va jo‘shqinligi, dunyoqarashi, erkin fikrlashi, xarakteri va mintaliteti aks etmog‘i lozim.

Ashula ijrochiligidimizning boy merosi bo‘lgan milliy ashulalar, an‘anaviy asarlar, katta ashula, doston qo‘shiqlari O‘rta maxsus va oliy o‘quv dargohlarida ta‘lim olayotgan yosh avlodga o‘rgatish aniqrog‘i, ularning tafakkuri, ongiga singdirish kundan-kunga dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Xususan, yakkaxon qo‘shiqchilik fanini o‘qitish zamirida milliy ashulalarni talaba ruhiga ta‘siri, ularda paydo qiladigan fikriy o‘zgarishlar va etik-estetik rivojlanishida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ta‘kidlash kerakki, kuydan ko‘ra ashulani tushunish idrok etish

ancha oson kechadi. Buning sababi, ashulada ham badiiy, ham musiqiy matn mavjud. Kuyda esa faqat musiqiy matn bor bo'lib, uni talaba his etishi hamda ana shu hissiyot asnosida tasavvur qilishi hatto, tushunishi, idrok etishi mumkin. Ammo bu tushunchalaru tasavvurlarni so'zda ifodalash baxti har kimga ham nasib etavermaydi.

Ashulani tushunishda undagi ohanglariga qo'yilgan she'riy matn bir qadar talabaga yordam beradi. Shu bois, aksar talabalar ashulaning ma'nosi va mohiyatini har holda tez tushunadilar va so'zda ifoda eta oladilar. Ehtimol sozandalikka nisbatan xonandalikda o'qishni istovchi yoshlarning ko'pligiga asosiy sabab ham shudir.

Ijrochilik san'atida ovozni tarbiyalashdan asosiy maqsad - ohang harakatchanligi va ifodaligini takomillashtirishdan iborat. San'atkor ovozi tabiiy nutqning barcha ifodasini saqlab qolgan holda yanada aniqroq, jarangliroq, go'zalroq bo'lishi lozim. Madaniyat markazi yoki saroylari sahnasi bo'ladimi, katta maydonlardagi teatrlashtirilgan tomoshalardami, ijrochilikning qaysi ko'rinishi bo'lmasin, shu ishlarning tashkilotchisi - rejissyor:

a) o'zining ovoz-nutq a'zolari faolligi va eshitish qobiliyati ustida ishlashi;

b) so'z san'ati va sahna nutqining barcha bo'limlari ustida ishlash uslubini puxta o'rganishi, pirovard natijada, ijrochilariga ham yo'l-yo'riq ko'rsata oladigan bo'lishi kerak.

Ovoz hosil bo'lishida qatnashadigan barcha organlarining yig'indisiga ovoz apparati deyiladi. Ovoz apparatiga quyidagi organlar: og'iz va burun bo'shliqlari hamda ularni kuchaytirib beruvchi qo'shimcha bo'shliqlar, halqum, tomoq va ovoz torlari, nafas yo'li (traxeya), o'pka ichidagi havo oluvchi kanallar, ya'ni nafas yo'llari(bronxi), o'pka, ko'krak qafasi mushaklari va qorin parda (diafragma) kabi organlar kiradi.

Biroq bu hali hammasi emas. Tovush hosil qilishda asab tizimlaridan - bosh miyadagi harakatlantiruvchi va his ettiruvchi hissiyot asablari ham yuqorida tilga olingan organlarning markazlarini birlashtirib turishi bilan faol qatnashadi. Bu organlarga harakat asablari orqali miyadan efferentiv aloqa – farmoyish keladi. Ishlaydigan organlarning holati haqida efferentiv aloqa bog'lanadi, ya'ni hissiyot asablari orqali axborot keladi. Ovoz hosil bo'lishida ishtirok etuvchi organlar, markaziy asab tizimining amriga binoan, ovoz chiqarish kabi murakkab jarayonga qaratilgan texnik ijrochilardir. Ovoz hosil qilish organlarining ishini muvofiqlashtirishni markaziy asab tizimining ishtirokisiz tasavvur ham etib bo'lmaydi. Chunki bu organlarning funksiyalarini birlashtiruvchi ham, kuylash jarayonini butunligi ham o'ta murakkab psixo-fiziologik jarayon hisoblanadi va buni faqat markaziy asab tizimi boshqarishi mumkin.

Barcha organlarning funksiyasi kabi, ovoz hosil qilish organlarining faoliyati ham o'zaro bir-biriga qanday chambachars bog'liq bo'lsa, xuddi shunday insonning psixologik faoliyatiga ham bog'liqdir. Ushbu mexanizmni mukammal bilmay turib, xonandalik (kuylash) asoslarini tushunib yetish, uni takomillashtirish hamda kelajakda yaxshi ashula ayta oladigan professional xonanda tayyorlashga erishish qiyin.

She'riy matnlarni o'qishda ovoz tonini ko'tarish yoki pasaytirish, tovush kuchining kuchayishi yoki kuchsizlanishi vositasida mashq qilib, oddiy jonli so'zlashuv nutqidan farqli o'laroq, yanada yorqinroq, ifodaliroq sifatga erishiladi. Ovozdan ongli foydalana olish, uni istalgan vaqtda kerakli tomonga bura olish, ya'ni ovozni elastik qilish nutqqa sayqal beradi.

Ma'lumki, ovoz asosan halqumda paydo bo'ladi. Halqum – nafas olib chiqarish, nafas yo'li va o'pkani muhofaza qilish hamda ovoz chiqarish vazifasini bajaruvchi organ bo'lib, murakkab tuzilishdan iboratdir.

Halqumning katta-kichik hajmini qalqonsimon kemirchak belgilaydi. Erkaklar halqumi ayollar halqumiga nisbatan kattadir. Erkaklarning eng kichik halqumi ayollarning taxminan eng katta halqumiga tengdir. Halqumda ikkita tuynuk bo'lib, yuqoridagisi qizil o'ngach yo'lagi va pastgisi o'pka yo'lagi bilan bog'liqdir. Inson yutinganda yumshoq tanglay va tilcha vositasida nafas olish yo'lagi bekilib, qizil o'ngachga yo'l ochiladi. Inson nafas olganda esa ikkinchi tuynuk ochiq bo'ladi. Xonandalik va nutq jarayonida mana shu ikkinchi tuynuk torayibroq turadi. Ayni mana shu holat notiq va xonandaning ovoz hosil qilishida muhimdir. Hammamizga ma'lumki, har bir tarang tortilgan jism tebranganda atrofidagi havo zarrachalarini harakatga keltiradi va bu harakatlar natijasida tovush to'lqinlari vujudga keladi hamda bu to'lqinlar fazoga tarqalgan holigacha bizning qulog'imizga tovush bo'lib keladi. Mana shu tarzda tabiatda tovush hosil bo'ladi. Inson organizmida tarang torqalgan jism ovoz qatlamlaridir. Gapiruvchining ovozi, xonandaning kuylaganda ovoz pardalarining barchasi tovush qatlamlarining o'zaro uyg'unlikda tebranishlari evaziga hosil bo'ladi.

Inson kuylashni xohlagan zahotiyoq uning ovoz apparatini barcha qismlari shu maqsadni amalga oshirish uchun harakatga tayyor turadilar, chunki bu organlarga bosh miya asab tizimi tomonidan vazifa signali keladi. Kuylash jarayoni xonandaning og'iz-burun orqali nafas ola boshlashidan boshlanadi. O'pka va havo sig'imi yo'llari asab tizimi signallariga binoan ovoz qatlamlari va tirqishlari ishga tushadi. Bu hol esa nafasni chiqara boshlash payt(moment)idan boshlanadi. Tutashgan ovoz qatlamlari chiqib kelayotgan havoning yo'lini to'sib, nafasni erkin chiqib ketishiga to'sqinlik qiladi. Havo chiqaruvchi mushaklarning siquvi evaziga havo ovoz qatlamlariga ta'sir qila boshlaydi. Pirovardida ovoz torlari tebranib tovush hosil bo'ladi. Shuni ham aytib o'tish joizki, biz ichimizda kuylaganda ham ovoz torlari tebranib turadi, biroq tovush hosil bo'lmaydi, chunki hali bu holda havo o'z ta'sirini ko'rsatmagan bo'ladi. Biz qulog'imiz bilan eshitadigan tovush ovoz qatlamlari va havoning o'zaro birgalikdagi harakati orqali vujudga keladi.

Demak, tovush hosil bo'lishining asosiy o'zagi ovoz qatlamlari bilan nafasning birgalashib ishlashida.

Estetik madaniyat tarbiyasida musiqa o'zni juda katta ahamiyatga ega. Musiqa o'z tabiatiga ko'ra estetik madaniyatning asosidir. Musiqa va adabiyotning ijtimoiy hayotda tutgan beqiyos o'zni qadimlardan ma'lum. U inson dunyoga kelishi bilan ona allasidan boshlab, to umrining oxirigacha quvonchli va tashvishli kunlarida hamrox bo'ladi. Ayni bir paytda

musiqqa insonni tarbiyalaydi, yaxshilikka undaydi, ozod va obod hayot uchun yashashga o'rgatadi.

Ohang, usul, sur'at va ifodalilik, tovushning kuchi, cho'zilishi, jilolari, kuyning yo'nalishlari va o'zgarishini aniqlash xuddi musiqada bo'lganidek adabiyotda ham aynan asl holicha bo'ladi.

Musiqiy layoqat va ularni aniqlash mezonlari haqida fikr yuritganda o'qituvchilar o'z shogirdlariga xalq qo'shiqchiligining tarixi bilan albatta tanishtirib borishlari lozimdir, boisi, xalq tilidan kuylangan ayrim qo'shiqlarning so'zlari talabalarga notanish yoki tushunarsiz bo'lib qolishi tabiiy.

O'qituvchining bosh vazifasi shogirdiga mutaxassislik darsiga va xonandalikka muxabbat uyg'otishdir.

Hozirda milliy san'atimiz, shuningdek qo'shiqchilik san'atining tub mohiyatiga alohida e'tiborni qaratish lozim, jumladan:

- o'zbek milliy qo'shiqchilik san'ati tarixi va taraqqiyoti bosqichlari haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan nodir tarixiy, adabiy va ilmiy manbalarni chuqur o'rganish, tahlil etish;
- kuylash ijrochiligining nazariy asoslari, o'ziga xos xususiyatlari, uning badiiyligini o'zlashtirish;
- milliy ohanglarni (asarni) ravon va yoqimli qilib ijro qilish malakasini egallash, uning tuzilishi, muzmuni, kayfiyati, xarakteri xushsoz va xushohang jihatlarini idrok qila bilish.
- qo'shiqchilik san'atimiz tarixida iz qoldirgan bastakorlar hayoti va ijodini o'rganib, ularning asarlaridan foydalanishni yo'lga qo'yish hamda unga amal qilish;
- talabalarining qo'shiq kuylaganda nafasni o'ziga xosligi, nafa solish, nafas chiqarish ko'nikmalarini to'g'ri shakllantirish.

Ma'lum bir musiqiy asar uch xil ko'rinishda mavjud bo'ladi. Birinchisi nota va she'riy matn, ya'ni yozuv asosida bo'lsa, ikkinchisi, ijrochi tomonidan talqin qilingan jonli ijroda va uchinchisi, tinglovchining hayotiy tajribasi va badiiy obrazlarning u tomonidan qabul qilinishi natijasida asarni haqiqiy ijro jarayoni amalga oshiriladi.

Musiqiy va badiiy layoqat ijodini rivojlantirishning asosi hisoblanadi. Musiqiy faoliyatning ijodiga qaratilganligi esa musiqiy layoqatining kelajakda rivojlanishiga bevosita yordam beradi.

Yoshlarni ma'naviy merosning doimiy ta'siri vositasida tarbiyalash zamon talabidir. Xulosa qilib shuni aytish kerakki, musiqqa merosimiz xazinasidagi turli janrga mansub asarlar o'z milliy xususiyatlarini saqlagan holda zamon bilan hamnafas bo'lib yashamoqda. Musiqqa va san'at bilim yurtlari mutaxassislik fanlari darslarida xalq og'zaki professional san'ati namunalari bilan tanishtirib borish talabalarda ma'naviy merosga samimiy muhabbat uyg'otadi, yoshlarni xalq qo'shiqlarini sevishtirish, ajdodlarimiz ideallari kuylangan barhayot

misralarni qadrlashga o'rgatadi. Albatta bu jarayonda talabalar ovoz imkoniyatlariga, diapazon va uning ohangdorligiga, jozibasiga, tembriga e'tibor qaratish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mamadaliyev F. "Milliy musiqa ijrochiligi masalalari". – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2001.
2. Matyoqubov O. "Maqomot". – Toshkent: "Musika" nashriyoti, 2004.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 1. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2000.
4. Sharipova G. Musika va uning o'qitish metodikasi. – Toshkent.: 2006.–B.137.
5. Soipova D. Musika va musiqiy nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish. T.: Fan va texnologiyalar, 2006.
6. Estetik tarbiya asoslari. N.Kushayev tahriri ostida. T.: O'qituvchi, 1987.
7. Hasanov A. Xalq musiqasi – tarbiyaning muhim vositasi. Toshkent. 1983.